

החוש השישי

מטרת הפעולה

החניכים יפתחו חוש ביקורת ביחס לתופעות במציאות. הפעולה הזאת יכולה להוות פעולה מספר 3 במערך 'תורניות' או לשמש כפעולה יחידאית.

מבנה הפעולה

- א. חוויית חושים וניתוח
- ב. הכרה במשמעותה של הביקורת
- ג. הבנה כי תופעות במציאות מורכבות מטוב ורע
- ד. התנסות בביקורתיות
- ה. סיכום

מהלך הפעולה

א. חוויית חושים וניתוח

משחקים משחק חושים: מבקשים בכל סבב מתנדב אחר וחוסמים לו את כל החושים (קושרים לו בד על העיניים, אוטמים לו את האף באמצעות אטב כביסה, קושרים את הידיים שלו מאחורי הגב). החניך יצטרך לזהות את החפץ, כאשר בכל פעם הוא יוכל לבחור באיזה חוש הוא יכול להשתמש (חוש הראייה יישאר אחרון). המטרה של החניך היא לנסות לזהות את החפץ בעזרת כמה שפחות חושים.

כדאי להשקיע בחפצים, זה יכול להיות משעשע ביותר. לדוגמה: חתיכת שניצל לא מבושל, פלפל שחור, בעל חיים כלשהו ועוד.

אחרי המשחק שואלים את החניכים:

- למה צריך חושים?
- במה החושים עוזרים לנו?
- עד כמה ההבנה שלנו משתכללת ביחס למספר החושים שאנחנו מפעילים?

ב. הכרה במשמעותה של הביקורת

מסבירים לחניכים שהביקורת היא מעין חוש שישי, ותפקידה לזהות את מה שעומד לפנינו בצורה מיטבית.

מחלקים לחניכים קטע שכתב אורי אורבך ז"ל על הציונות הדתית על ידי הצגת הניתוק של החרדיות והחילוניות (נספח 1).

• שואלים את החניכים: עד כמה הם מזדהים עם הביקורת של אורבך על הניתוק?

לאחר מכן מחלקים להם את התגובה שכתב חיים ולדר לאורבך (נספח 2).

• שואלים את החניכים: מה הביקורת של חיים ולדר על הציונות הדתית?

מסבירים: בעצם חיים ולדר מלין על הבינוניות של הציונות הדתית ועל היעדר הביקורת והחשיבה על סדרי העדיפות בין "הציונות" לבין "הדתית". משאירים כרגע את השאלה פתוחה. בסיכום הפעולה נחבר את הקטע למסר הסופי.

ג. הבנה כי תופעות במציאות מורכבות מטוב ורע

מכינים ציר מספרים מ-0 עד 10, ותולים אותו על הקיר. אומרים בכל פעם תופעה, ומבקשים מהחניכים לעמוד ליד המספר שהם חושבים שמבטא את מידת הטוב שמופיע בה. לדוגמה: לימוד תורה בכוללים (על פי אורח החיים החרדי). אם החניך חושב שזו תופעה שכל כולה אידיאל הוא יצטרך לעמוד ליד המספר 10, ואם הוא חושב שזו תופעה פסולה מכול וכול הוא יצטרך לעמוד ליד המספר 0. תוך כדי המשחק סופרים כמה פעמים החניכים עמדו בקצוות (ליד הספרה 0 או 10).

התופעות:

❖ לימוד תורה בכוללים (על פי אורח החיים החרדי)

❖ פמיניזם

❖ חסידות

❖ חילוניות

❖ אינטרנט

❖ תיאטרון

❖ גיוס לצבא

❖ סמארטפונים

❖ אקדמיה

* למדריך: שים לב שחלק מהתופעות צריך להסביר יותר בפירוט, אז תגיע מוכן.

בסיום המשחק שואלים את החניכים כמה פעמים הם חושבים שאחד החניכים עמד בקצוות. סביר להניח שלא הרבה. מנהלים עם החניכים דיון על העובדה הזאת:

- למה כמעט לא עמדתם על 0 או 10?
- מה זה אומר על תופעות במציאות?

מסכמים את החלק הזה בכך שכל דבר במציאות מורכב מטוב ורע. בחלק מהתופעות קיים יותר טוב ובחלק יותר רע, אבל כמעט אין דבר כזה טוב מוחלט או רע מוחלט (למעט במציאות רוחנית).

ד. התנסות בביקורתיות

מחלקים את החניכים לקבוצות קטנות, ולכל קבוצה נותנים קטע שמציג תופעה כלשהי (נספח 3). על כל קבוצה לחשוב מה הן נקודות האמת והטוב בכל תופעה, ומה הן הסכנות והרע. לאחר דיון בקבוצות מבקשים מהחניכים לשתף את כולם בתובנותיהם.

ה. סיכום

שואלים את החניכים מה הם למדו בפעולה הזאת. בעזרת התשובות של החניכים נסכם כי בפעולה זאת ראינו כיצד כל תופעה במציאות מכילה בקרבה טוב ורע ועלינו לפתח חוש ביקורת כלפי המציאות על מנת שנוכל לקבל החלטות ולגבש זהות אישית ודתית באופן עצמאי ולא לפי התרבות שמעורבת מטוב ורע.

למדריך: חשוב לראות שהחניכים הפנימו את הרעיון ושהשגתם את המטרה של הפעולה. היכולת של החניכים לפתח חוש ביקורת כלפי המציאות היא יכולת חשובה ומכרעת בקבלת ההחלטות שלהם ובגיבוש זהותם האישית והרוחנית. שימו לב שגם סיכום הפעולה מתבסס על ההבנות שלהם – חשוב לחזק זאת.

נספחים

נספח 1

בשבחי החינוך הדתי לאומי / אורי אורבך

הוא צעיר בן 24, חרדי מלידה, גר בירושלים.

בעולם האסוציאציות שלו לא משחקים שום תפקיד הביטלס, שלום חנוך, עמוס עוז, "מבית אלפא עד נהלל", חיים יבין, פרס נובל, כ"ט בנובמבר, הבימה, הפקולטה לחקלאות, חנה סנש, קידה שעירה, חייקה גרוסמן, ריטה ורמי. הוא שמע מילה פה מילה שם, אבל הוא לא ממש מבחין בין ידיעות למעריב. עיתון הארץ או מקור ראשון מעולם לא ראה, בטח לא קנה. הוא לא זוכר שמות של חמישה רמטכ"לים, לא תקבלו תשובה אם תשאלו אותו מי אלה התרנגולים ומה זה משפט קונסטנטינוני. הוא יודע מילים בודדות באנגלית וכלום במתמטיקה, רק חיבור חיסור כפל וחילוק. פיזיקה וכימיה מחוץ לתחום, ספרות עברית מעולם לא קרא, וכנראה גם לא יקרא, ספרות יפה, שירה עברית, ספר חדש בהוצאת עם עובד. המחקר החדש באוניברסיטה על מגדר וזהות לא יובא לידיעתו, גם לא התצוגה החדשה בגלריית עמליה ארבל. הדיון על חופש הדיבור ועל מדיניות הרווחה במשנה הסוציאל-דמוקרטית לעולם לא יחצה את המסננת שלו. אולי הוא שמע משהו מהמושגים הללו באקראי, אבל אף אחד מהמינוחים, השמות, הטעמים, הספרים והנושאים הללו לא מדבר אליו. אף אחת מהמילים אום-כולתום, חשבון דיפרנציאלי, יחידה 669 ואדמונדו דה-אמיצ'יס לא מוכרת לו. בלוטות האקטואליה והנוסטלגיה שלו לא ינועו לחלוטין למשמע התיבות גיורא שפיגל, טלעד, אהרן אפלפלד, יובנטוס, חנוך לוין, דגניה.

הוא חרדי ואין לו מושג!

הוא צעיר בן 24, חילוני מלידה, גר בירושלים.

בעולם האסוציאציות שלו לא משחקים שום תפקיד חסידי קרלין, הסטייפלר, החזון איש והרב כהנמן. "תהא השעה הזאת שעת רחמים", קידוש השם, זצוק"ל, איצקוביץ, חוג חת"ם סופר, ישיבת המתמידים, השיעור השבועי ו"שירו למלך". הוא שמע משהו פה ושם, אבל הוא לא מבדיל בין המודיע ליתד נאמן. שבועון חרדי מעולם לא נפל לידי וזה לא מכיר שמות של שלושה גדולי תורה. לא תקבלו תשובה אם תשאלו אותו מה זה תוספות ומי זה הרבי מסאטמר. הוא יודע מילים בודדות בארמית: רחמנא ליצלן ואדרבה, אבל לא מבין כתב רש"י. חומש הוא קורא בשגיאות נוראיות, הוא לא יודע על קיומם של הריטב"א והמהרש"א, תוספות יום טוב וקידוש לבנה. הוא ניזון ממקורות רבים, אבל מעולם לא שמע ויכוח על דין גרמא ועל שלוחו של אדם כמותו. לא פתח את הספר שמירת שבת כהלכתה, אין בעברית שלו "מְחֻשָּׁבָה" ו"מה הפשט?", הגבהה וגלילה, זעקת היתומים וביטול תורה. הוא לא מבדיל בין ראשונים ואחרונים. אף אחד מהמושגים כלי שלישי, המשגיח, האדמו"ר הזקן, כו"ל ערב והופרשו תרומות ומעשרות לא חדר למקורות המידע שלו. "שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה'" לא עושה לו את זה, לא מתרגש מ"אבינו מלכנו חננו ועננו", ואינו מגיב לזימון בעשרה, צאן קדושים, שמירת הלשון ורבנו בחיי.

הוא חילוני ואין לו מושג!

נספח 2

תגובה / חיים ולדר, סופר חרדי

במאמרו המרתק של אורי אורבך חלה לדעתי השמטה. הוא התייחס למושגים צעיר חרדי וחילוני, ושכח משום מה את מושגי הצעיר הדתי-לאומי. מכיוון שאורי אורבך הוא ידיד, מצאתי לנכון להשלים את החסר.

הוא צעיר בן 24, מזרחניק, גר בירושלים.

בעולם האסוציאציות שלו משמשים בערבוביה הביטלס עם חסידי ברסלב, עמוס עוז והרמח"ל, הבימה ומרכז הרב, חנה סנש וחנה ושבעת בניה, ידיעות והצופה. הוא זוכר שמות של חמישה ראשונים ושל חמישה רמטכ"לים, אבל דווקא אצל החמישה האחרונים נוצצות לו העיניים. הוא קורא ספרות עברית, שומע שירים באנגלית ולומד גמרא בארמית, ההשוואה בין השלוש לא ממש עובדת לטובת הארמית. הוא יושב בטיש של הרב מרדכי אלון, אך גם במופע האחרון של ריטה ורמי, בשניהם תראה אותו עם עיניים עצומות שר בדבקות. הוא ישתתף בהפגנות סוערות נגד פינוי היישוב נוה

יהופיץ המונה שלושה קראוונים, אבל לא תראה אותו בהפגנה נגד חילול שבת. הוא בהחלט מכבד רבנים, אך המ"פ שלו הוא בשבילו אלוהים. הוא די מעריך כאלה שמגיעים להישגים במפעל הש"ס, אבל מעללי הגיבוש האחרון של דובדבן יגרמו לו למבטי הערצה ולדפיקות לב של ציפייה. גם אם הוא מרשה לעצמו לדבר איתך כל התפילה, אם תדבר איתו בתפילה לשלום המדינה הוא לא ידבר איתך יותר. הוא סובלני כלפי החילונים ויגלה הבנה לעובדה שהם משתמטים משירות צבאי. אם תספר לו שאתה לומד כלכלה באוניברסיטה יכול לסבול את החרדים שמשתמטים משירות צבאי. אם תספר לו שאתה לומד כלכלה באוניברסיטה הוא יעריך אותך הרבה יותר מאשר אם תספר לו שאתה לומד גמרא בכולל. הוא ישתולל בטירוף למראה גול של נימני, אבל בשמחת תורה לא יהיה לו נאה לקפוץ ב"מוישה אמת". הוא לא יחשוב שמוכרחים לגדל זקן ופאות, אבל על השפם שלו הוא בחיים לא יוותר.

הוא מזרחניק, ואין לו מושג מה הוא יותר, דתי או חילוני.

נספח 3

תופעה 1: סמארטפונים

גניבה ושוד של טלפון סלולרי אינם כגניבה ושוד של כסף או של חפץ אחר. הסמארטפון הפך זה מכבר לידידו הטוב של האדם. דומה כי לא תהא זו הפרזה לומר כי בטלפון הסלולרי טמון סיפור חייו של האדם בהאידינא, באשר אצורים בתוכו רגעים וזיכרונות משמעותיים מחייו של אדם, לצד מידע ופרטים חיוניים לתפקודו היומיומי – תמונות של עצמו ושל יקיריו, כתובות ומספרי טלפון של קרובים ומכרים, יומן, פתקי תזכורות ולוח שנה ועוד. לא כל אדם מגבה את תוכן המכשיר בענן, ושחזור הפרטים לעתים אינו אפשרי ולעתים כרוך במשאבי זמן וממון.

בין אם הדבר רצוי ובין אם לאו, לא ניתן להתכחש למעמד שתפס הסמארטפון בחיי חלקים נכבדים בציבור. כאמור, הסמארטפון משמש גם כמחשב, גם כמצלמה, גם כטלפון ועוד פונקציות רבות, שבגינן נתפס המכשיר בעיני רבים לצינור אל העולם שבחוץ, ואף לפלטפורמה שבאמצעותה אנשים מנהלים מערכות יחסים חברתיות. מכאן הקשר העמוק, לעתים עד כדי תלות, בין בעל המכשיר לסמארטפון שלו. לא ייפלא כי מחקרים עדכניים מלמדים כי חלקים ניכרים באוכלוסייה סובלים מרמות משתנות של חרדה מאובדן המגע עם הטלפון הסלולרי, מהפחד שלא להיות זמין. התופעה מוכרת כיום כ"נומופוביה" (No-Mobile-Phone Phobia). גם אם אין הדברים מגיעים כדי פוביה או

חרדה כהגדרתם ב-DSM (ספר האבחנות הפסיכיאטריות האמריקאי), יש להכיר בכך שאובדן טלפון סלולרי, על אחת כמה וכמה גניבה של טלפון סלולרי, עשויה לגרום לקורבן תופעות של אי שקט ודחק. (מתוך דבריו של יצחק עמית, שופט בית המשפט העליון)

תופעה 2: תקשורת

אספקט נוסף של התקשורת הוא אמצעי התקשורת, ביניהם העיתונות הכתובה, האלקטרונית והמצולמת, זוהי תקשורת ההמונים. כיום ענף זה של התקשורת מפותח מאוד ובזכותו אנו יודעים על חדשות ואקטואליה, רכילות ועוד. כמו כן הוא מספק לנו בידור לשעות הפנאי.

תחום מודרני יחסית של ענף התקשורת הוא תחום הפרסום והתעמולה - כלים חברתיים בידי גורם קטן יחסית (חברה מסחרית, מפלגה וכו') אשר נועדו לקדם תהליך מסוים בקרב ציבור גדול יחסית בעלי מאפייני המון, בעזרת פנייה ישירה של גורם זה אל כלל הציבור.

תקשורת המונים היא תופעה מודרנית, שתחילתה במאה ה-20. היא מאופיינת בפנייה לקהל רחב, אנונימי ומגוון, על ידי שימוש באמצעי תקשורת המונים, כגון: טלוויזיה, רדיו, עיתונות, קולנוע, ספרות ואינטרנט. בתהליך התקשורת מועבר מסר בו זמנית לציבור רחב של נמענים, ולרוב מדובר בתהליך מורכב טכנולוגי ויקר יחסית מבחינה כלכלית. כך למשל, תכנית טלוויזיה מועברת לציבור הרחב, האנונימי והמגוון של צופי הטלוויזיה, בו זמנית, על ידי שימוש בטכנולוגיה והשקעה כלכלית.

חשוב להבחין בין תקשורת ההמונים כתהליך ובין אמצעי תקשורת ההמונים, שהם כלים טכנולוגיים המאפשרים את העברת המסר מהמוען לנמענים.

(מתוך ויקיפדיה, ערך "תקשורת המונים")

תופעה 3: מוזיקה

מוזיקה, פעמים רבות, היא הצד השני של המראה. היא הקרנה של מציאות אחרת. למרות הניסיונות להציב כלים ממשיים לחקר המוזיקה, בסופו של דבר אפשר לבנות תאוריות רבות על "מדע הצלילים", אבל הדרך שבה מוזיקה פועלת עלינו תישאר מסתורית ועלומה.

מדוע התשיעית של בטהובן מחוללת ברוב המאזינים לה את ההתלהבות והאנרגיה? מדוע פסקול הסרט הלירי והאפלולי "מעלית לגרדום" שהלחין וניגן מיילס דייוויס משרה עלינו תחושה לילית מהורהרת? מדוע "ירח ורוד", האלבום השלישי והמינימליסטי של ניק דרייק, מעורר בנו געגוע ומלנכוליה?

יש ז'אנרים שבוחנים את הגבולות ואת המוזר, כמו הרוק המתקדם, הג'אז, הפסיכדליה והמוזיקה האלקטרונית. יצירות מסוג זה מנסות להפתיע את השומע. הצלילים, המקצב וכלי הנגינה מגוונים ומשתנים במהלך היצירה, לא כבולים לחוקים הרגילים. המאזין ששומע לראשונה אלבום של מיילס דייוויס, קינג קרימזון, די ג'יי שאדו וחלק מאלבומי רדיוהד, אינו יודע למה לצפות, נשאר לו רק להקשיב ולהיסחף עם היצירה למחוזות לא ידועים בתוכו פנימה.

מוזיקה בעלת עומק צליל ומורכבות סגנונית מאפשרת צמיחה והתפתחות אישית. המוזיקה של פופול וו הגרמנית, למשל, מנסה לפתח את המאזין, לגרום לו לתחושות חדשות ולהתעלות רגשית. היצירה shine on you crazy diamond של להקת פינק פלויד משנת 1975 או KID A של רדיוהד משנת 1999 צריכות להישמע בעיניים עצומות ובווליום גבוה, כדי להגיע לתחושה שהמוזיקה עוטפת אותך, אורזת אותך, ולמעשה מסיעה אותך הרחק מכאן.

כשמקשיבים לאלבומי האמביאנט של בריאן אינו, שנוצרו על קו התפר של שנות השבעים והשמונים, מקבלים את התחושה שיש משהו מעבר למציאות המוכרת. הצלילים ואופן הבנייה של האלבומים הללו מצליחים לחרוג אל מעבר למציאות המוגדרת והקיימת שלנו והם מנסים להוציא אותנו אל המסע הזה, על גבי מרבדי הצלילים.

המורה מוכן ללמד רק כשהתלמיד מוכן ללמוד, אומרים בחוכמת הַזֵּן. המוזיקה של באך, אריק סאטי, מיילס דייוויס, פינק פלויד ורדיוהד מוכנה לקחת אתכם למסע, אבל האם אתם עצמכם מוכנים להילקח? זו השאלה הנכונה.

(מתוך 'מאחורי הצלילים: השפעת המוזיקה על הנפש', בועז כהן)